

Birutė KABAŠINSKAITĖ

*Vilniaus universitetas***KAI KURIE ANTANO BARANAUSKO VERSTOS BIBLIJOS
(PSEUDO)ARCHAIZMAI**

0. Apie Antano Baranausko nebaigto Biblijos vertimo (1901–1902) kalbą rašyta nedaug. Baranausko kūrybos tyrėjai yra atkreipę dėmesį į tam tikrą sąmoningą jo kalbos sendinimą: „Be daugelio pasenusių polonizmų (...), paliktų tik dėl konservatoriškai senovės branginimo, randame nemaža senų kalbos formų, kaip antai: būnai, pražūnai (...), saviemus (...), geramui (...), vaikump (...). Senesnes lytis Baranauskas paėmė iš Daukšos ir Širvydo, kurių raštais nepaprastai grožėjosi. Kaip pažymi savo atsiminimuose prel. J. Laukaitis, jis tokiu būdu norėjo sukurti lietuvišką biblinį stilių, kaip kadaise lenkišką biblinį stilių sukūrė Vuikas“¹.

Be abejo, tokias archajiškas formas kaip *saviemus* (dat. pl.), *geramui* (dat. sg.), *vaikump* (al. pl.) Baranauskas vartojo remdamasis mūsų didžiaisiais XVI–XVII amžiaus autoritetais. Tačiau gana dažnų Biblijos vertime geidžiamosios nuosakos *būnai*, *pražūnai* ir pan. nei Mikalojaus Daukšos, nei Konstantino Širvydo tekstuose nėra. Čia nerasime ir kai kurių kitų toliau aptarsimų lyg ir senovinių formų.

Regis, kuriamam Biblijos stiliui Antanas Baranauskas panaudojo ne tik plačiausiai žinomus senųjų tekstų archaizmus, bet ir kūrė dirbtines morfologines formas, kurios turėjo atspindėti pagal senuosius tekstus, tarmes, istorinės lyginamosios kalbotyros žinias bei savas hipotezes rekonstruotą senąjį ly-

¹ Vincentas Padołskis, Vysk. A. Baranauskas ir Šv. rašto vertimas į lietuvių kalbą, *LKMA suvažiavimo darbai* 3, Kaunas, 1940, 96t. Plg. dar *Literatūra ir kalba* 19 (*Antanas Baranauskas*, parengė Regina Mikšytė, Vilnius: Vaga, 1986, 278); Vytautas Ališauskas, Ką ir kaip vertė Seinų vyskupas Antanas Baranauskas, In Brigita Speičytė (sud.), *Giesmių giesmė. Vertė Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 2005, 17t. ir kt. Vertimo senas kalbos formas buvo pastebėjęs ir Adomas Jakštas, žr. Idem, *Apie katalikiškus lietuviškus šventraščių vertimus ir vertėjus*, Atspausa iš „Sotero“, Kaunas: Akc. „Žaibo“ B-vės spaustuvė, 1933, 17. Šiaip jau Baranausko darbą Jakštas vertino labai kritiškai.

gmenį. Šiuo požiūriu čia Baranauskas tarsi kiek praplėtė savo *žodžūgio* teoriją, – atstatytosios, sunormintos kalbos pagrindas buvo ne tik gyvosios tarmės², bet ir senųjų tekstų duomenys, ir rekonstruotos formos. Beje, lyginant su kitais rašytojo darbais, matyti, jog Biblijos vertimas, paskutinis rašytojo darbas, kirčiuotas nedaug. Beveik atsisakyta ir polifonetinių rašmenų <ë>, <û>, vartota <ie>, <uo>. Veikiausiai šių labai tipškų savo tekstų bruožų Baranauskas turėjo atsisakyti dėl laiko stokos – norėjo kuo greičiau išversti Bibliją, o jautė, kad jėgos senka. Taip pat keltinas klausimas, ar šitaip Baranauskas nesiūlė svarbiausio krikščionims šventojo teksto skaityti vienodai, bendra kalba, t. y. nesitaikant prie įvairių Lietuvos tarmių (juk šiaip kiekvienas tarmės atstovas, anot rašytojo, tekstus turėjo ištarti remdamasis sava tarme).

1. Geidžiamosios nuosakos formos.

Biblijos vertime (toliau – BaB) vartojamos dvejopos geidžiamosios nuosakos (pasak Baranausko, leistaikio) formos – dažnesnės esamojo laiko kamieno formos su galūnėmis *-ie*, *-y*, *-ai* ir retesnės (nors mums dabar gana įprastos) formaliai esamojo laiko 3 asmens formos su dalelyte *tegul*.

1.1. Pirmojo tipo formos daugeliu atvejų yra be lauktinos dalelytės *te-* (pavyko užfiksuoti tik penkis atvejus su *te-*: *Tekeikie* 1112, *Tesigręžie* 1015, *tesilinksminie* 780, *tegižinai* 1112, *Teweje* 1012). Ypač dažnai pasitaiko *bunai* ‘tebūnie’ (per 25x) ir (*at*)*eity*, *ataity* ‘te(at)einie’ (per 20x).

Šiaip jau prie esamojo laiko *a* kamienų (pirminių ir iš dalies išvestinių) dažniausiai dėliota galūnė *-ie* (retai *-y*), *ia* kamieno – *-ie*, *-y*, *i* kamieno – taip pat *-ie* ar *-y*:

pabėgie 1070, *drebie* 1101, *imie* 1112, *skambie* 1195, *nebeatmenie* 1175, *sulesỹ* 1174; *gerie* 1175, 1200, *laukie* 1010, *Negeidy* 1147, *iszplėszy* 1174; *girdie* 1039, *stowy* 1112.

Regis, *na*, intarpinių *-va* tipo, *sta* kamienų formas buvo labiau linkstama vartoti su *-ai*: *bunai* 20, 1015, 1182 ir tt., *pražunai* 1070, 1088, 1106, *pradžunai* 1132, *inklūwai* 1042 (nors: *Negaunie* 1010, *sugaunie* 1012, 1040); *iszpažys-*

² Kituose tekstuose, kuriems taikė žodžūgio principą, Baranauskas rėmėsi išimtinai tik gyvosios kalbos formomis, plg. laišką Weberiui Nr. 29 [1882 06 06/18] 361 = APh 6, 173t.; Nr. 40 [1883 04 01/13] 429 = APh 7, 125; taip pat Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija 5: Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1992, 121; Regina Venckutė, A. Baranausko bendrinės kalbos teorija, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 26, 1987, 183–188.

tai 1070, *pažįstai* 1088, *džustai* 1095, *ažumirsztai* 1175, *Isznykstai* 1105 (nors: *pykstie* 1101, *Iszpažįstie* 1101, *isznykstie* 1112).

Panašiai skambančios atematinės formos turi *-ai* (*giestai* 1069 2x, *pamėgstai* 1047, 1070; dėl šios formos „atematiškumo“ ir kita žr. toliau), *-ie* (*giestie* 1133, *Neduostie* 1125, *padėstie* 1047); tačiau formos, neturinčios *-st-*, rašomos su galūne *-y*: *ataity* 1103, 1200 ir kt., *mėgty* 1145.

Gana retos *ā* kamieno formos BaB turi tik *-ai* (*-ei* 1x) galūnę, pvz., *iszgānai* 1027, *mātai* 1145, *tārai* (1109, 1126; plg. praes. 3 *taro*), *iszklōstei* 1047.

Formos su sangrąžos dalelyte žodžio gale baigiasi *-ys(i)* – *džaugys* 781 2x, *džaugysi* 1010, 1165 ir tt., *linksmynys* 1039, *Linksmynysi* 1099 2x, 1165 ir tt., *sarmatyjysi* 1011, *kloniojysi* 1069, *tikysi* 1014. Atrodo, toks baigmuo dėtas nepriklausomai nuo kamieno³, plg. *linksmynys* 1039, bet *nesilinksminie* 1167, *tesilinksminie* 780 – *-ina* kamieno formos be galinės sangrąžos dalelytės visuomet turi *-ie*⁴.

Kad geidžiamajai nuosakai sudaryti Baranauskas BaB ėmė būtent esamojo laiko kamieną, aiškiai rodo pavyzdžiai su infiksais: *atrandie* 1027, *sujundie* ‘tesujunda’ 1038, *nestingie* 1187, *krintie* 1095, *tampie* 1112, *Prilimpie* 1132; be to, plg. ir formas *priimie* 1145, *apsiwelkie* 1129 (nors *Apsiwilkie* 1112).

1.2. Biblijos vertime Baranausko vartota geidžiamosios nuosakos sistema labai savita. Ji nėra būdinga kitiems rašytojo darbams. Štai ankstesniuose beletristiniuose, paskaitų tekstuose dažniausiai vartojamos formaliai esamojo laiko 3 asmens formos su dalelyte *tegul*. Tik tokios jos terašomos *Homiletikos* rankraščiuose⁵: *tegūl* (...) *nebedáro* 66, *tegūl mokia* 208, *tegūl žėminasi* 208 ir tt.

Laiškuose Weberiuui irgi dažniausiai vartotos minėtos įprastos formos, pvz., *Tegūl* (...) *laiko ir mýli* (Nr. 17 [1881 04 07/19], 214 = APh 3, 64), *Tegūl* (...) *užlaiko* (Nr. 22 [1882 02 11/23], 272 = APh 5, 180), *Tegūl* (...) *laimina* (Nr. 25 [1882 05 07/19], 308 = APh 6, 163).

³ Tiesa, sangrąžinių *ā* kamieno formų BaB nepavyko rasti.

⁴ Plg. *skambinie* 1140, *laiminie* 1070, 1137, *garbinie* 1175, 1110, 1139, 1140 ir kt. *Giesmių giesmės* forma *lyginai* (Lupos jaunosios lyginai medui ir pienui, dėl to kad yszmintis Raszto szwento yra saldžiausia gomuriui szwentuju BaB 1200) yra prieveiksmis ‘lygiai, tartum’, o ne geidžiamosios nuosakos forma.

⁵ Žr. Antanas Baranauskas, *Raštai* 4: *Homiletika, arba Mokslas šventosios iškalbos*, sudarė ir parengė Marius Daškus, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005 (toliau – BaH).

Į BaB panašios ypatingosios geidžiamosios nuosakos formos, kurių viena kita pasitaiko minėtuose laiškuose ir ypač rankraštiniuose lingvistiniuose Baranausko darbuose, vis dėlto dažniausiai skiriasi pridėta dalelyte *te-*; nesutampa kai kurių kamienų ir galūnių siejimo tendencijos.

Su galūnėmis *-ai*, *-ie*, *-y*, *-i* ir dalelyte *te-* laiškuose rastos keturios lytys: *tespáusdinai* (Nr. 2 [1875 10 04/16], 15 = APh 1, 78), *tebūni* (Nr. 4 [1875 12 26/ 1876 01 14], 41 = APh 1, 99), „**teinė**, geriaūs **teinỹ**. léistaikys“ (Nr. 21 [1882 02 07/19], 269 = APh 5, 178). Kaip matyti, galūnės nesutampa su atitinkamų veiksmažodžių geidžiamosios nuosakos formų galūnėmis BaB: *eiti* BaB vartota tik „atematinė“ forma, *būti* (*būna*) – su galūne *-ai*, o *-ina* tipo veiksmažodžių – su *-ie*.

Rankraštiniuose lingvistiniuose Baranausko darbuose pirmenybė teikiama formoms su *te-* ir galūnėms *-ie*, *-ai*.

Štai geriausiai išlikusiame papildytame Šleicherio gramatikos vertime⁶ rašytojas pažodžiui kartoja Šleicherio mintis apie geidžiamąją nuosaką bei jo pavyzdžius – formas su dalelyte *te-*, *tegul* ir galūne *-ie* bei naujesnes formas su praes. 3 galūnėmis: *tesukė*, *teapsisukė*, *teputė*, *teateinė*, *temokinė* (BaO 132), *telinksminės* (BaO 138); *tèsuka*, *tèsuk*, *tèpucza*, *tèpucz*, *temokina*, *temokìn* (BaO 132), *telìnskminas*, *tesilìnskmina* (BaO 138); kartojamos ir Daukanto raštų formos su *-ai*: *telistai* (t. y. *telysta*), *tejedai* (BaO 133)⁷.

⁶ Įdomu, kad rankraštis pavadintas *Omiletika*, tačiau toliau Baranauskas remiasi tik Šleicherio gramatika, net ima nurodyti tuos pat paragrafų numerius (pradėta nuo § 22). Beje, 1–8 aptariamojo veikalo puslapiai įrišti atskirai nuo tolesnių, kartu su įvairiais kitais Baranausko gramatikų fragmentais (žr. rankraštį VUB RS F1–D165, p. 193–200). Likusioji dalis įrišta kartu su rankraščiu *Mókslas létuviszkos kalbòs* ir kt. (žr. VUB RS F1–D159, antrasis pluoštas p. 9–205). Remiantis kirčio, rašybos ypatumais matyti, jog *Omiletika* (toliau – BaO) yra vienas iš ankstyvesnių Baranausko darbų. Kad BaO įrišant išskaidyta skirtinguose rinkiniuose nepastebėjo ir Marius Daškus, žr. Įvadinės pastabos, In Baranauskas 2005, xiv–xv, xviii.

⁷ Šias formas Šleicheris (jį kartoja Baranauskas) klaidingai laiko senomis, nors iš tiesų jos veikiausiai sietinos su emfatinėmis žemaičių būsimojo bei esamojo laiko 3 asmens formomis, taip pat turinčiomis *-ai*. Tad Šleicherio mintys apie vad. permisyvo galūnes *-ie*, *-ai*, perimtas iš senojo optatyvo, išdėstytos ne tik skyriuje apie permisyvą (§ 104), bet ir apie būsimąjį laiką (§ 105), plg. taip pat skyrių apie liepiamąją nuosaką (§ 108), mediją (§ 109). Dėl dalelytės *-ai* fut. ir praes. 3 formose žr. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, 431t.; Aleksas Girdenis, Įvadinės pastabos, In Aleksas Girdenis, Petras Skirmantas (reng.) *1759 metų „Ziwatas“*, Faksimilinis leidinys, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, ix ir kt.

Keletą kartų jis priduria ir savų „lietuviškų“ (t. y. Lietuvoje vartojamų) geidžiamosios nuosakos pavyzdžių: [prirašyta paraštėje] *tesišžinai, žinai* (BaO 132), [įrašyta skliaustuose] *telinksminais, tesilinksminai* (BaO 138); [prirašyta paraštėje] *linksminais, arbo: tesilinksminė, tesilinksminai* (BaO 138); *tedirbė, tedirbai, tedarai* (BaO 140), [paraštėje] *tesedė* (BaO 140). Taigi pavartotos ir dvi formos, ypač panašios į BaB vartotąsias, – be dalelytės *te-*. Tiesa, abi jos sangražžinės, o būtent tokios formos BaB dažniausiai baigiasi *-ys(i)*. Tik dėl *ā* kamieno sangražžinės formos visiško aiškumo nėra, nes BaB tokios nepavyko rasti.

Vėliau rašytame lietuvių kalbos gramatikos fragmente⁸ pateikiama įvairresnių pavyzdžių: *te-le-jė* [sic!], *te-rand-ė*, *te-trukst-ė*, *te-gėdė*, *te-tur-ė*, *te-māt-ai*, *tesirañdė* (BaM 113), *teaugė, tesišžinai* (BaM 105)⁹. Ypač didelė įvairovė nurodoma veiksmožodžio *būti* geidžiamosios nuosakos paradigmoje: *teesė, teesė, tebūnė, tebūnai* (BaM 180). Tačiau formos be *te-* nebepaminėtos.

Dėmesys atkreiptinas į tai, kad savo kalbiniuose darbuose Baranauskas, regis, visai nemini leistaikio galūnės *-i, -y* (anot Baranausko, ilgasis ar sutrumpėjęs vidurinis garsas¹⁰), kurią tarsi iškelia laiškuose, plg. jau cituotą „geriaūs **teinỹ**“ bei *tebūni*¹¹. Biblijos vertime geidžiamosios nuosakos formos su *-y* taip pat pasitaiko. Tačiau ši galūnė dėliojama kitų kamienų veiksmožodžiams, plg. minėtus *sulesỹ, Negeidy, stowy*.

1.3. Tikėtina, kad savitos BaB geidžiamosios nuosakos sistemos pamatas turbūt buvo kai kurie tarmių (ypač kaimyninių anykštėnams) ir senųjų lietuviškų tekstų duomenys. Geidžiamoji nuosaka įprastai čia reiškia su

⁸ Žr. rankraštį *Mokslas lėtuwizškos kalbos* (VUB RS F1–D165, p. 47–188), toliau – BaM. Beje, įrišant supainioti šio gramatikos varianto puslapiai. Iš tiesų puslapių seka turėtų būti tokia (toliau nurodyti pieštuku po įrišimo surašyti puslapiai): 47–102; 149–156; 125–132; 103–124; 181–188; 157–164; 133–148; 165–180.

⁹ Įdomu, kad pagal Baranausko paskaitų konspektus išleistame studento F. Sereikos *Kalbmokslyje* (Kalbmokslis Lėtuwizškos kalbos, išdūtas per LL., Tilžėje, 1896 [1899]) geidžiamosios nuosakos teikiamos tik esamojo ir būsimajo laiko 3 asmens formos su *tegul* ar *te*: „tegul arb. te dirb-a; tegul arba te dirbs“ 44, nors: *teaugi* (40). Tiesa, ši gramatikėlė daug kur netiksliai atspindėjo Baranausko paskaitas, žr. Z i n k e v i č i u s 1992, 113; Marius Daškus, Įvadinės paskaitos, In B a r a n a u s k a s 2005, xviii.

¹⁰ Pirmuosiuose laiškuose Baranauskas dar nežymėjo vidurinių garsų.

¹¹ Veikiausiai šių formų modelis buvo senuosiuose tekstuose, ypač Baranausko mėgstamoje DP, pasitaikančios geidžiamosios nuosakos formos su *-i*: *te atstoi, te ne griszi* (žr. Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, 139).

dalelyte *te-* (optatyvo galūnės: tarmėse ir senuosiuose tekstuose *ā* kamieno – *-ai*; senuosiuose tekstuose kitų kamienų – *-ie, -i*; tarmėse (*i*)*a* pirminio ir išvestinio kamieno – *-ie* arba be galūnės; *i* kamieno – *-y*). Vis dėlto vienur kitur tarmėse užfiksuota ir formų (formaliai su indikatyvo ar senojo optatyvo galūnėmis) be dalelytės: *rauna tave giltinė, suka tave velniai, im tau velniai, velniai jo neregį* (žr. Zinkevičius 1966, 376). Be to, tiek tarmėse, tiek senuosiuose tekstuose vartojamos panašios liepiamosios nuosakos 2 sg. formos (su, spėjama, senojo optatyvo galūnių reliktais), plg. rytų aukštaičių vilniškių ((*i*)*a* kamieno) *neš(i) nešies, (i* kamieno) *myly, mylies, (ā* kamieno) *rašai, rašais*; Daukšos *atlaidi, atlėid, dūdi, dūd, parodi, parod* (žr. Zinkevičius 1966, 371tt.); DP *ižklāusai*; KN *gialb, gialbiem*¹².

Matyt, Baranauskui buvo aišku, kad minėtos funkciškai *-k* formoms tapčios liepiamosios nuosakos 2 sg. formos ir ypatingosios gaidžiamosios nuosakos formos genetiškai susijusios. Gali būti, dėl to jis atsisakė dalelytės *te-* ir manė atkuriąs senojo optatyvo (anot jo, geistaikio) paradigmą, apie kurį daug rašė Baranausko verstasis Šleicheris.

Nuo dabartinių tarmių ir senųjų tekstų gaidžiamosios nuosakos vartosenos BaB skiriasi formų su *-ai* gausa. Čia tokią galūnę įgyja ne tik *ā*, bet ir *na, sta*, intarpinių *-va* tipo kamienų žodžiai. Šiaip jau tarmėse taip pat linkstama tą pačią galūnę dėti įvairių kamienų žodžiams, pvz., gaidžiamosios nuosakos *tegulie, tesižinie; tenešy* (greta *tenešie*) (Zinkevičius 1966, 375); liepiamosios nuosakos *dreby, moky, giedy, miegy, imy, nešy, bėgy* (Op. cit., 373); tačiau panašiai painiojamų formų su *-ai* tėra vienas kitas pavyzdys: *imai tave bala*¹³. Retos tarmių *a* kamieno gaidžiamosios nuosakos formos su *-ai* neįprastą savo galūnę perėmė arba iš *ā* kamieno formų, arba čia tiesiog dalelytė *te-* dėta prie indikatyvo su emfatine *-ai* formų¹⁴, plg. dar Šleicherio nurodytas Daukanto formas *telystai, tejedai*¹⁵.

¹² Cituota iš Palionis 1967, 137.

¹³ Šis pavyzdys – iš Juškos *Svotbinių dainų* (JSvD); nurodyta, jog dainos pateikėja iš Užnemunės. Cituota iš Zinkevičius 1966, 376.

¹⁴ Tarmėse šios nuosakos formos su indikatyvo fleksija vartojamos plačiau nei su spėjamais optatyvo reliktais. Tiesa, konkretus minėtasis pavyzdys yra iš vakarų aukštaičių kauniškių tarmės, kuriai emfatinės dalelytės lyg ir nebūdingos, žr. Zinkevičius 1966, 431t.

¹⁵ Šitaip aiškintini ir BaO *a, ina* kamieno gaidžiamosios nuosakos pavyzdžiai su *-ai*, Baranausko pateikti iš Lietuvos tarmių.

Veikiausiai BaB geidžiamosios nuosakos *a* kamieno formų su *-ai* prototipas ir buvo įvairių tarmių (ypač žemaičių) indikatyvo 3 sg. formos su pridėta dalelyte *-ai*, kurią, kaip jau minėta, Šleicheris klaidingai siejo su optatyvo galūne. Kita vertus, rinktis formas su *-ai* galėjo paskatinti minėtos Šleicherio gramatikos teiginys, jog pirminė [bl.-sl.?] optatyvo galūnė buvusi *-ai* (plg. SchG 226; BaO 132).

Kitokios nei senųjų tekstų bei tarmių BaB yra ir sangražžinės geidžiamosios nuosakos formos. Joms Baranauskas skyrė galūnę *-ys(i)* (ar ji taikyta ir *ā* kamieno žodžiams, sunku pasakyti – nepasitaikė atitinkamų pavyzdžių). Tarmėse bei senuosiuose tekstuose dažniausiai vartojama *-ies* ir (*ā* kamieno) *-ais*. Gali būti, jog BaB sangražžos formų baigmuo apibendrintas iš tokių DP pavyzdžių kaip *te álkinis* (greta *te álkinies*)¹⁶.

Netipiška BaB yra ir atematinųjų veiksmažodžių geidžiamoji nuosaka. Turbūt remiantis tokiais senųjų tekstų pavyzdžiais kaip *te saugti* KN¹⁷, kai kuriems atematiniams veiksmažodžiams skirta panaši galūnė *-y* (sutapatinta su *i* kamieno galūne?); tačiau prie tų formų, kurių esamojo laiko 3 asmens baigmuo *-st*, dėta *-ie* ar *-ai*. Regis, *-ai* pasitaiko tuo atveju, kai tarmėse šie konkretūs atematiniai veiksmažodžiai perdirbti į *sta* kamieno: praes. 3 *giest* → *giesta*, geidžiamoji nuosaka *giestai* (yra ir *giestie*); arba kai tik tariamai buvęs atematinis veiksmažodis tarmėse turi *sta* kamieną: *mėgsti*¹⁸ (BaB 1138) vietoj *mėgsta*, geidžiamoji nuosaka *pamėgstai*. Beje, šalia šios formos BaB vartojama ir *mėgty*, kuri „taisyklingai“, kaip ir *ataity*, remiasi Biblijoje kartais pasitaikančia atematine praes. 3 *mėgti* 1059¹⁹. Ir čia Baranauskas mėgino ieškoti kuo senesnių reliktų, nors šiaip dažniausiai BaB vartojo *ja* kamieno praes. 3 *mėgia* 1140 ir tt. Kitais atvejais, kai atematiniai veiksmažodžiai tarmėse neperėję į *sta* kamieno (tad *-st* yra tik praes. 3), – dėta geidžiamosios nuosakos galūnė *-ie*: *neduostie*, *padėstie*.

¹⁶ Cituota iš Palionis 1967, 140

¹⁷ Cituota iš Palionis 1967, 139.

¹⁸ Matyt, atsižvelgdamas į atematinės šio veiksmažodžio formas Daukšos postilėje (plg. *mekt* 515,9 ir kt.), Baranauskas manė, jog *mėgsta* yra antrinė, ir atitinkamai ją pėtvarkė. Palionio (1967, 132) kaip galima atematinė forma nurodyta Vilento Enchiridiono praes. 3 *paffimegft* veikiausiai tėra sutrumpinta *sta* kamieno forma, plg. panašiai sutrumpintas Enchiridiono praes. 3 *paffiβinft* 56,13, *pawirft* 3,14.

¹⁹ Perimta iš DP.

1.4. Taigi Baranauskas ne tik ėmė iš tarmių ar senųjų tekstų pažįstamas formas, bet ir jų pavyzdžiu kūrė naujas. Dėl pastangų dirbtinai atkurti geidžiamosios nuosakos sistemą, BaB pasitaiko ir viena kita netiksliai padaryta, „analoginė“ forma. Tokia reikėtų laikyti veikiausiai iš bendraties kamieno suformuotą *twinie* 1999, 1201 (vargu ar galėjo būti remtasi, LKŽ duomenimis, Vainute užfiksuota forma *toyna*), taip pat jau minėtą *Apsiwilkie* 1112 (greta taisyklingo *apsiwelkie*). Analoginė yra v. *sutvirtėti, sutvirtėja* forma *sutwirty* 1145, kuri, matyt, buvo padaryta netiksliai pasirėmus tokiomis veiksmažodžių *-ėti* poromis kaip *stovėti (stovī) : stowy* 1112, *sergėti, (sergi) : sérgy* 1147 (greta yra ir *sérgie* 1125); plg. nesutrumpintas *-uoja, -oja* kamieno formas *Pabuczuojie* 1193, 1194, *puotuojie* 1070, *elgetuojie* 1112, *apierawojie* 1110. Beje, formas su *i* kamieno galūnėmis vietoj laukiamų (*i*)a kamieno galūnių tarmėse turi *mokėti* tipo veiksmažodžiai (Zinkevičius 1966, 373).

2. Atematinių veiksmažodžių dalyvinės formos

Vienur kitur BaB pasitaiko labai savitų esamojo laiko dalyvių formų, išvestų iš kai kurių atematinių veiksmažodžių: *iszeitįs* ‘išėinąs’ 1025, *nueitįs* 1112, *sueitinczo* gen. sg. 1218, *nueitinczq* acc. sg. 1089, *eitinczu* instr. sg. 1150, *praeitinczu* instr. sg. 1150, *praeitinczamę* 1184, *eitintiemus* 1005; *duostinczo* gen. sg. 1161, *iszduostinczos* praes. nom. pl. 1137, *duostinczu* gen. pl. 1005, *duostintiemus* 1012. Vartojami ir panašūs padalyviai: *eitint* 1145, *Sueitint* 1103, *perei-tint* 1070, *iszeitint* 1070, *Duostint* 1105, *giestint* 1053, *miegtint* 1147.

Matyt, mintį kurti tokias pseudoarchajiškas formas rašytojui pakišo dalies žemaičių vartojamos perdirbtos atematinių veiksmažodžių paradigmos. Kai kuriose žemaičių tarmėse linkstama tam tikrų atematinių veiksmažodžių 3 praes. pagrindu pasidaryti visą esamojo laiko paradigmą bei dalyvines formas, plg.: *eitu, eiti, eit, eitam, eitat; eitqs; eitant; giestu, giesti, giest, giestam, giestat; miegtqs, miegtįs, miegtant* (Zinkevičius 1966, 347, 348, 349). Panaši dalyvio forma pastebėta ir Saliamono Slavočinskio giesmyne (1646): *Ateytančius* acc. pl. II 97 (žr. Zinkevičius 1981, 104). Taigi antrinės „atematinės“ dalyvių formos Baranauskui galėjo pasirodyti archaiškos ir dėlto vartotinos BaB. Tiesa, vietoj žemaičiams įprastesnio kamieno su *-ta-nt-*, rašytojas dirbtinokai visur apibendrino *-ti-nt-*. Tai veikiausiai nulėmė atematinių praes. 3 formų galūnės balsis *-i*, aukštaičių tarmėse tapatinamas su *i* kamieno praes. 3 galūne (ten pat). Dėl to BaB imtos vartoti analoginės dalyvių formos: pagal *stovī* (geidžiamoji nuosaka *stovy*) – *stovįs* pasidaryta *eiti (eity)* – *eitįs*.

3. Daiktavardžių, įvardžių vienaskaitos naudininko formos

Iš ne taip akivaizdžiai į akis krintančių Daukšos archaizmų Baranauskas perėmė senovinę *i* ir priebalsinio kamieno dat. sg. galūnę *-i*²⁰: [*iki*]*nakti* 1129, [*nuzengiant*]*ugni* 1223, 1083, *Wieszpati* 1099 3x, *rudi* ‘rūdžiai’ 1083, *Raīti* ‘raitijai’ 1193. Tarmėse tokią galūnę turi pietų aukštaičiai ir rytų aukštaičiai panevėžiškiai apie Raguva (Zinkevičius 1966, 230, 246). Taigi BaB ją vartoti galėjo paskatinti ir šios kaimyninėse Baranausko tarmei šnektose paplitusios formos.

Mėgdžiojant Daukšos, Sirvydo ar kitus senuosius tekstus²¹ vienaskaitos naudininko reikšme retkarčiais buvo pavartojama ir enklitinio įvardžio forma *mi*: [*Duok*]*mi* 1165.

4. Įvardžiuotiniai būdvardžiai, skaitvardžiai ir dalyviai su *-ys*

Vyriškosios giminės įvardžiuotinių būdvardžių, skaitvardžių nom. sg. BaB rašomas su *-ys*, pvz., *mielasys* 1196, 1205 2x, 1207, 1208, *Mielasys* 1206, *pirmasys* 1218, *senasys ir naujasys* 1200, 1206²².

Visuose kituose ankstesniuose Baranausko darbuose (spausdintuose ir rankraštiniuose lingvistiniuose rašytojo veikaluose, laiškuose ir kt.) vartojamos dvejos (rečiau trejos) formos – su baigmeniu *-is* (*-ias*) arba *-ai*: *lāibasis* 3x (Nr. 15 [1880 12 20/1881 01 01] 183 = APh 3, 56t.); *añtrasai* (Nr. 25 [1882 05 07/19] 307 = APh 6, 163); *sénasis* BaH 42, *sénasai* BaH 320; *gérasis, gérasias, gérasai* BaO 112; *pírmasai* BaM 58; *didysis, gražusis, didysai, grāžiasai*²³.

²⁰ Dėl Daukšos žr. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas, 1988, 187.

²¹ Žr. Palionis 1967, 116t.

²² Su šiomis formomis nepainiotini BaB sangražiniai dalyviai su *-ys*, pvz., *stojėsys* 1198, būdingi rytų aukštaičiams. Jų (greta pasitaiko ir formų su *-is*) yra ir ankstesniuose Baranausko darbuose, plg. BaO *girdžysys* 132, *regiasys* 133, 137, *tikiąsis* 136, *girdžąsis* 136; BaM *rañd-q-sysi* 113, *rād-ęsys, rad-usys* 114; BaH *dawęsysi* 207. Rankraštinėse jo gramatikose tokios sangražinės (pasak Baranausko, savyveikslės) formos dažniausiai skiriamos prie modus conjunctivus, vadinamos girstaikiu (arba niuktaikiu), t. y. tai sangražiniai dalyviai, vartojami netiesioginėje kalboje, ką nors perpasakojant. Baranausko nuomone (žr. BaO 29 paraštę; laišką Nr. 28 [1882 05 20/06 01] 320 = APh 6, 170), girstaikio formos kaitomos laikais, giminėmis, skaičiais, bet vartojamos tik vardininko linksniu, taigi jas reikia skirti nuo dalyvių formų (kurios taip pat ištariamoms ir rašomoms), tai nesą tapatūs dalykai.

²³ Еп. Антоній Барановскій, *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь*, Санкт-петербургъ, 1898, 68.

Su *-ys* pasitaikė tik kelios įvardžiuotinės (būdvardžio ir dalyvio) formos (įvardžiuotiniai dalyviai šiaip jau vartojami taip pat kaip ir būdvardžiai): *rupestingasys* BaH 36, *dasigôdomasys* (Nr. 23 [1882 02 13/25] 288 = APh 6, 153).

Baranausko poziciją dėl įvardžiuotinių formų atspindi laiškai. Iš jų matyti, kad apie 1882 metus (laiškas Nr. 21 [1882 02 07/19]) rašytojas apsisprendė *ija* kamieno žodžių nom. sg. rašyti nebe su *-is*, o su *-ys* (kaip archajiškesnę galūnę, būdingą ir daliai tarmių): *baĩsys* 257 (= APh 5, 170), *widutĩnys* 257 (= APh 5, 170), plg. ir vėliau *gerẽsnys* Nr. 22 [1882 02 11/23] 271 (= APh 5, 180). Be to, šitaip imami rašyti ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai (prieš tai rašyta su *-is*), pvz., *Mylimiáusys* Nr. 21 [1882 02 07/19] 252 (= APh 5, 167), šiuo metu pasirodo ir minėtoji forma *dasigôdomasys*²⁴.

Kiek vėliau (laiškas Nr. 25 [1882 05 07/19]) aukščiausiojo laipsnio formas imta rašyti su *-ias*, ir ši pozicija pagrįsta 1883 06 10/22 laiške (Nr. 41, 441 = APh 7, 134): „Łankstýgałys *-ias* susitráukia in *-ĩs* (nè in *-ys*) [...], kaip rėgima ańt wardžu sziàs, szìs, [...], kuriàs, kuris, kuřs [...]. [...] Teĩp ir būdwardžu prakilniója łáipa geriáusiàs, geriáusis (ne geriáusys)“.

Šiame laiške lakoniškai paaiškinta, kodėl taip pat ir įvardžiuotinės formos neįgyja *-ys*: „júdasai (*-asĩs* ĩsz *-asiàs*)“ (443 = APh 7, 136). Taigi kaip ir aukščiausiojo laipsnio formas, Baranauskas įvardžiuotinių būdvardžių baigmenį kildino iš *-ias*, kuris, jo nuomone, negalėjo susitraukti į *-ys* (taip teigęs Šleicheris). Tokio *-is* rašymo ir toliau gana nuosekliai laikytasi.

Matyt, versdamas Bibliją rašytojas savo sprendimą dėl įvardžiuotinių formų pakeitė. Tai nebuvo visiškai nelaukta – mat savo netikrumą, abejones jis išsakė dar minėtame laiške: „Mãń nemėła pō tokiũs dōgodžus wáikszczoti, lŷg pō kokiã kłampŷnę kłampóti; deltō kàd czã tigrõs ýszmonės (conclusio) nérà“ (442 = APh 7, 135). Gali būti, jog BaB įvardžiuotinių būdvardžių baigmuo Baranausko vėl pradėtas rašyti *-ys* dėl to, jog susietas su apibendrinta senesne *ija* kamieno žodžių galūne *-ys*.

5. Išvados.

1. Antano Baranausko verstoje Biblijoje panaudoti ne tik plačiausiai žinomi senųjų tekstų archaizmai, bet ir dirbtinės morfologinės formos, kurios

²⁴ Vargu ar vienintelė rasta ankstyvo *Homiletikos* rankraščio (1871/1872; 1872/1873; 1876) forma *rupestingasys* (įvardžiuotinės formos čia šiaip jau vartojamos su *-is* ar *-ias*) rodo kryptingą Baranausko nuostatą.

turėjo atspindėti pagal senuosius tekstus, tarmes, istorinės lyginamosios kalbotyros žinias bei rašytojo hipotezes rekonstruotą senąją kalbos lygmenį.

2. BaB esančios geidžiamosios nuosakos formos be dalelytės *te-* su galūnėmis *-ie*, *-y*, *-ai* yra sudarytos remiantis panašiomis tarmių ir senųjų tekstų geidžiamosios bei liepiamosios nuosakos formomis. Tikėtina, kad dalelytės *te-* Baranauskas atsisakė norėdamas atkurti pirmąją senojo optatyvo (anot jo, geistaikio) paradigmą.

Trejų geidžiamosios nuosakos formų galūnių rašytojas griežtai nesiejo su kuriais nors konkrečiais veiksmažodžių esamojo laiko kamienais, nors tarmėse ir ypač senuosiuose tekstuose matyti griežtesnė sistema. Nuo dabartinių tarmių ir senųjų tekstų geidžiamosios nuosakos vartosenos BaB skiriasi formų su *-ai* gausa. Čia tokią galūnę įgyja ne tik *ā*, bet ir *na*, *sta*, intarpinių *-va* tipo kamienų žodžiai. Šių formų su *-ai* prototipas veikiausiai buvo įvairių tarmių (ypač žemaičių) indikatyvo 3 sg. formos su pridėta dalelyte *-ai*, su kuriomis galėjo būti sudaromos ir geidžiamosios nuosakos formos. Kita vertus, rinktis formas su *-ai* galėjo paskatinti Šleicherio gramatikos teiginys, jog pirminė [bl.-sl.?] optatyvo galūnė buvusi *-ai*.

Netipiškos ir tikriausiai dirbtinai išmąstytos yra BaB sangražinės geidžiamosios nuosakos formos. Joms Baranauskas skyrė galūnę *-ys(i)* (ar ji taikyta ir *ā* kamieno žodžiams, sunku pasakyti – nepasitaikė atitinkamų pavyzdžių). Gali būti, kad toks baigmuo apibendrintas iš tokių DP pavyzdžių kaip *te ālkinis* (greta *te ālkinies*). Panašiai teigtina ir apie atematinį veiksmažodžių geidžiamąją nuosaką. Turbūt remiantis tokiais senųjų tekstų pavyzdžiais kaip *te saugti* KN, kai kuriems atematiniam veiksmažodžiams skirta galūnė *-y* (sutapatinta su *i* kamieno geidžiamosios nuosakos galūne?); tačiau prie tų formų, kurių esamojo laiko 3 asmens baigmuo *-st*, dėta įprastesnė *-ie* ar *-ai*, manytina, siejant su *sta* kamieno formomis.

Dėl pastangų dirbtinai atkurti geidžiamosios nuosakos sistemą, BaB pasiūtaiko ir viena kita netiksliai padaryta, „analoginė“ forma, suformuota iš bendraties kamieno (*twinie*, *Apsiwilkie*), ar su pakeista priesaga (*sutwirty*).

3. Savitų esamojo laiko dalyvių formų, išvestų iš kai kurių atematinį veiksmažodžių su kamienu *-ti-nt-* prototipas – dalies žemaičių vartojamos perdirbtos atematinį veiksmažodžių paradigmos; čia dalyviai dažniau įgyja *-ta-nt-* kamieną (tačiau yra ir *miegtīs* šalia *miegtąs*). Rašytojas dirbtinokai visur apibendrinio *-ti-nt-* remdamasis analogija su *i* kamieno praes. 3 galūne: pagal *stovi* (geidžiamoji nuosaka *stovy*) – *stovjys* pasidaryta *eiti* (*eity*) – *eitjys*.

4. Kai kurioms daiktavardžių vienaskaitos naudininko formoms, sekant Daukša ir gal dar kaimyninėmis anykštėnų šnektomis, BaB suteikta senovinė *i* ir priebalsinio kamieno dat. sg. galūnė *-i*. Mėgdžiojant Daukšos, Sirvydo ar kitus senuosius tekstus vienaskaitos naudininko reikšme retkarčiais buvo pavartojama ir enklitinio įvardžio forma *mi*.

5. BaB įvardžiutinių būdvardžių, skaitvardžių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnė su *-ys* veikiausiai atspindi rašytojo grįžimą prie ankstesnės savo nuostatos – galūnę sieti su archajiškesne (būdinga ir daliai tarmių) *īa* kamieno žodžių galūne *-ys*. Kaip rodo laiškai, įvardžiutinių būdvardžių, dalyvių (taip pat ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžių) nom. sg. galūnę nuo antrosios 1882 metų pusės jis buvo apsisprendęs sieti su kito, *īa*, kamieno galūne *-ias*, kuri esą galėjusi susitraukti tik į *-is*. Verčiant Bibliją vėl imta paisyti apie 1882 metų pradžią įvardžiutinėms formoms (kaip *īa* kamieno žodžiams) teiktos galūnės *-ys*.

(PSEUDO)ARCHAISMEN IN ANTANAS BARANAUSKAS' BIBELÜBERSETZUNG

Zusammenfassung

In seiner Bibelübersetzung (1901–1902; im weiteren BaB genannt) verwendet Antanas Baranauskas aus stilistischen Gründen nicht nur die gängigen Archaismen der alten Texte, sondern auch künstliche morphologische Formen, welche den früheren Sprachzustand wiedergeben sollten, wie er nach den alten Texten, den Mundarten und den Erkenntnissen der historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft sowie den Hypothesen des Autors rekonstruiert werden kann.

Die in BaB vorkommenden durch das Fehlen der Partikel *te-* sowie die Endungen *-ie*, *-y*, *-ai* charakterisierten Formen des Kupitivs (geidžiamoji nuosaka) sind in Anlehnung an ähnliche Formen des Kupitivs und Imperativs der Mundarten und alten Texte gebildet.

Auf die Partikel *te-* hat Baranauskas wahrscheinlich deswegen verzichtet, weil er das ursprüngliche Paradigma des alten Optativs (der bei ihm als *geistaikis* bezeichnet wird) wiederherstellen wollte.

Die dreifachen Endungen der Kupitivformen hat der Autor nicht streng mit irgendwelchen konkreten Präsensstämmen verbunden, obwohl die Mundarten und insbesondere die alten Texte ein konsequenteres System aufweisen.

Vom Gebrauch in den heutigen Mundarten und alten Texte unterscheidet sich die Vorgehensweise in BaB durch die häufige Verwendung der Formen mit *-ai*. Hier bekommen eine solche Endung nicht nur die *ā-*, sondern auch die *ina-* und *sta-* Stämme sowie die auf alten Nasalvokal *ŷ* + *-va-* auslautenden Infixpräsentien. Vorbild für die Formen auf *-ai* waren wahrscheinlich die in verschiedenen (besonders žemaitischen) Mundarten vorkommenden Formen der 3. Person Indikativ Präsens auf *-ai* mit vorausgestellter Partikel, die in der Funktion des Kupitivs gebraucht werden können. Zur Bevorzugung der Formen auf *-ai* konnte die Angabe in Schleichers Grammatik veranlaßt haben, daß *-ai* der ursprüngliche (baltoslavische?) Ausgang des Optativs gewesen sei.

Ungewöhnlich und höchstwahrscheinlich künstlich sind in BaB die reflexiven Kupitivformen. Bei ihnen findet sich hier der Ausgang *-ys(i)* (ob dieser auch bei *ā-* Stämmen Verwendung fand, ist schwer zu beurteilen – es waren keine entsprechenden Beispiele auffindbar). Möglicherweise ist dieser Ausgang verallgemeinert auf Grund von Beispielen wie *te ālkinis* (neben *te ālkinies*) DP. Ähnlich verhält es sich im Falle des Kupitivs der athematischen Verben. Wohl nach dem Muster altlitauischer Beispiele wie *te saugti* KN wird einigen athematischen Präsentien die Endung *-y* (gleichgesetzt mit dem Kupitivausgang der *i-* Stämme?) zugewiesen; aber bei den Formen der 3. Person Präsens auf *-st* (<*-sti*) wird das übliche *-ie* oder *-ai* verwendet, wohl weil sie mit den Formen der *sta-* Stämme in Verbindung gebracht wurden.

Veranlaßt durch das Streben nach künstlicher Wiederherstellung des alten Kupitivparadigmas, kommt in BaB auch die eine oder andere unkorrekte, „analogische“ Form vor, die vom Infinitivstamm aus (*twinie*, *Apsiwilkie*) oder mit Wechsel der Flexionsklasse (*sutwirty*; *-i* statt *-ėja*) gebildet ist.

Vorbild für auffällige Formen des Partizip Präsens auf *-ti-nt-* waren die von einem Teil des Žemaitischen verwendeten umgebildeten Paradigmen athematischer Verben; dort haben die Partizipien öfters einen Stamm auf *-ta-nt-* (aber neben *miegtqs* auch *miegtj̄s*). In Analogie zum Ausgang der 3. Person Präsens des *i-* Stämme verallgemeinert der Autor *-ti-nt-*: nach *stovi* (Kupitiv *stovy*) – *stovj̄s* wurde *eiti* (*eity*) – *eitj̄s* geschaffen.

Bei einigen Formen des Dativ Singular der Substantiva verwendet BaB im Anschluß an Daukša und vielleicht nach den Nachbardialekten von Anykščiai die Endung *-i* der alten *i-* und Konsonantenstämme. Nach dem Vorbild Daukšas, Sirvydas' und anderer alten Texte wird in einigen Fällen die pronominale Dativform *mi* gebraucht.

Die Verwendung von *-ys* als Endung des Nominativ Singular des bestimmten Adjektivs zeigt wahrscheinlich, daß der Autor seinen früheren Plan aufgreift, die Endung mit dem älteren (und auch für einen Teil der Mundarten charakteristischen) Ausgang *-ys* der *iĳa-* Stämme zu verbinden. Wie den Briefen zu entnehmen ist, entschloß er sich etwa Mitte 1882, die Nominativ-Singularendung der bestimmten Adjektiva und Partizipien (ebenso die des Superlativs der Adjektiva) zum Ausgang *-ias*

der *ja*-Stämme in Beziehung zu setzen, welcher nach seiner Ansicht nur zu *-is* kontrahiert werden konnte. Beim Übersetzen der Bibel kehrte er zum Teil wieder zu seiner in der ersten Hälfte des Jahres 1882 praktizierten Verfahrensweise zurück und verwendete bei den bestimmten Adjektiven die Endung *-ys*.

Birutė KABAŠINSKAITĖ
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lietuva
[birute.kabasinskaite@flf.vu.lt]